

УДК 37.013.42

Н.В. Крохмаль

СПЕЦИФІКА СОЦІАЛЬНОГО МЕТАБОЛІЗМУ В ОСВІТІ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова

Анотація. Стаття присвячена аналізу специфіки міжсистемного обміну освіти як соціального інституту і соціальної системи з іншими системами суспільства. Розглянуто соціальний метаболізм освіти з наукою та економікою в умовах глобалізації, досліджено управління знаннями як результат та кінцева мета обміну у сучасному суспільстві.

Ключові слова: міжсистемний обмін, соціальний метаболізм в освіті, економіка знань, управління знаннями.

Вступ

З прийняттям у 2014 році нового Закону «Про вищу освіту» та його імплементацією в систему освіти України розпочалися нові структурні перетворення, що ґрунтуються, крім нових нормативно-правових актів, ще й на загальноосвітніх і європейських перетвореннях в освітній галузі. Маються на увазі: перехід до здобуття освіти дистанційно; впровадження оффлайн освіти; можливість студентів здобувати освіту у різних країнах світу; академічна мобільність студентів; «відкриття» кордонів для науковців колишніх радянських республік тощо. Це пов'язано з тим, що у другій половині ХХ століття знання перетворюються на капітал і освітні заклади стають «продавцем» освітніх послуг, на які попит у світі постійно зростає. Освіта починає активно виходити на взаємодію з іншими підсистемами суспільства, в першу чергу, з економічною. У знаннях, що перетворюються на «продукт» продажу, тепер зацікавлені не лише студенти – майбутні фахівці, але й самі роботодавці, що готові вкладати кошти як у конкретних студентів, так і фінансувати наукові дослідження в університетах задля досягнення власних інтересів.

Українська освіта лише починає сходження до такого типу відносин, намагаючись активно і швидко перебудуватися на рівні навчальних закладів, у першу чергу, вищих. Інтеграційні процеси, що відбуваються у світі, втягують у свій колооберт і українську систему освіти, що через окремі напрями намагається включитися у ці процеси, інколи навіть не враховуючи своєї власної специфіки та бездумно копіюючи західні зразки. Проте на цьому шляху зустрічається багато перепон, які або гальмують такий поступ, або ж відкрито його провокують, або ж, навпаки, намагаються знищити тощо.

У цьому контексті викликає значну цікавість можливість дослідження освітньої системи у її взаємодії з іншими підсистемами суспільства, що є відкритими за своєю суттю, і забезпечують обмін між різними підсистемами відповідними матеріальними чи духовними цінностями. Кожна із цих підсистем має своє бачення такого обміну та прагне отримати у результаті і на перспективу можливість впливати на майбутнє суспільства через формування громадянства з відповідним світоглядом, ідеологією тощо.

Аналіз досліджень і публікацій

Означені тенденції спонукають науковців до досліджень у цій галузі, до пошуку шляхів подальшого розвитку освітньої сфери. Ми можемо констатувати, що у сучасному науковому середовищі існує вже величезний пласт досліджень, присвячених питанням і проблемам освітньої галузі та її розвитку як в

Україні, так і за кордоном.

Перший напрям досліджень складають публікації та виступи представників Верховної Ради України, Міністерства освіти і науки, інших державних і регіональних органів влади щодо реформування системи освіти, бачення її перспектив розвитку тощо.

Другий напрям досліджень – це роботи науковців, що аналізують реформування системи освіти України у сучасних умовах. Серед них можна назвати доробки В. Андрущенко, Я. Болюбаша, В. Кременя, В. Лугового, С. Ніколаєнка, М. Степка та ін.

Третій напрям досліджень репрезентовано публікаціями науковців, що займаються окремими питаннями освітньої галузі. Так, Т. Суслівська, аналізуючи економічний механізм інтернаціоналізації університетської діяльності [1], згадує цілу низку науковців, що досліджують сучасні тенденції розвитку освіти, роль вищих навчальних закладів в економічному розвитку країни на інноваційній основі: Л. Антонюк, О. Білоруса, А. Гальчинського, П. Друкера, О. Грішнєвої, В. Іноземцева, І. Каленюк, Д. Лук'яненка, В. Новицького, Є. Панченка, Ю. Пахомова, В. Сіденка, А. Поручника, А. Румянцева, А. Філіпенка, А. Чухна та ін. [1, с. 158]. Також, наприклад, аналізуються сучасні технології і форми управління різними типами навчальних закладів, зокрема університетами (В. Андрущенко, В. Бех, Т. Жижко, В. Огнев'юк та ін.), впровадження електронних систем управління вищими навчальними закладами (Д. Бобровський, О. Коваленко, А. Кудін, М. Львов, Є. Паламарчук та ін.), інтеграція науки і освіти (С. Білевич, Р. Вернидуб, О. Глузман, С. Сисоєва та ін.) тощо.

Четвертий напрям представлений публікаціями науковців, що аналізують і вивчають обмін у системі освіти. При цьому обмін в освіті аналізується з позиції обміну студентами, аспірантами, викладачами, обмін досвідом, практиками, науковою інформацією, або ж обмін освітніми програмами та ін. Наприклад, Н. Самойленко, аналізуючи роль міжнародних освітніх програм в Україні [2], виділяє низку авторів, що займаються питанням, пов'язаним із можливістю використання досягнень зарубіжного досвіду у вітчизняній освіті, зокрема В.Ф. Бондаренко, О. Верхогляд, О.В. Вошецьку, К. Корсака, Г.О. Козлакову, В.І. Лугового, І.В. Ляшенко, О.О. Романовську, Ю.Ю. Романовську, О.О. Романовського, Ж.В. Таланову [2, с. 22]. «Проблеми міжнародної діяльності вищих навчальних закладів і вироблення підходів до формування концепції розвитку міжнародного співробітництва розглядають такі українські автори, як Я.Я. Болюбаш, В.З. Грищак, В.Г. Кремень, М.Ф. Степко, О.В. Співаковський. На актуальності питань співробітництва університетів із зарубіжними

організаціями, фондами, грантодавцями наголошують І.О. Мінгазутдінов, Т.Ю. Подобєдова, С.А. Шмельова, О.І. Шнирков» [2, с. 22] тощо.

Означені дослідження формують у науковій думці і суспільстві бачення освіти в умовах глобалізації як реформування, перетворення, трансформацію цього соціального інституту до нових умов існування. Поза увагою науковців залишаються питання, пов'язані з розумінням освіти не просто як соціального інституту, а визначення її місця і ролі у розгалуженій мережі різних соціальних складових і взаємодію її з різними галузями суспільства на предмет взаємообміну та взаємодії.

Мета статті полягає у виділенні і аналізі основних напрямів соціального метаболізму в освіті в умовах глобалізації.

Основна частина

Освіта як соціальний інститут і як окрема система суспільства взаємодіє з її іншими системами, в першу чергу, із соціальною та економічною.

Протягом усієї історії існування освіти як соціального інституту вона пропонувала іншим системам для обміну досвід і знання, які поступово накопичувалися й спеціалізувалися. В різні історичні періоди освіта знаходила для обміну ті освітні послуги, які були найнеобхіднішими і користувалися найбільшим попитом у членів суспільства, організацій тощо. У процесі розвитку суспільства поступово формується система освіти, однією з характеристик якої є взаємний обмін між освітою та іншими підсистемами суспільства освітніми послугами, знаннями тощо, що можна назвати соціальним метаболізмом в освіті.

Протягом усієї історії існування освіти як соціального інституту соціальний метаболізм виражався в обміні, який поступово закріплювався через: формування освітньої політики країн, яка забезпечувала генеральний напрям формування громадянина і фахівця відповідно до типу суспільства і потреб країни; утворення розгалуженої мережі навчальних закладів різних рівнів, що забезпечували транслявання досвіду і знань, які є необхідними для поступового особистісного та професійного зростання членам суспільства; надання освітніх послуг, що гарантують їхнім споживачам певний набір професійних умінь, навичок або ж компетенцій, необхідних для здобуття певного соціального статусу й успішного життя у соціальному середовищі тощо. Глобалізація спонукала обмінні процеси в освіті до переходу у нову якість, а саме: умовність позначення «освітніх послуг» у сучасному світі стала реальністю, що має економічно обґрунтовану основу, яка вже перетворилася з певної суспільної цінності на економічну категорію і знання почали визначатися не як суспільне благо, а як капітал, що можна обміняти, продати, купити тощо.

Зі зміною освітньої парадигми в контексті розвитку інформаційного суспільства і формування економіки знань змінюється і смислове навантаження напрямів соціального метаболізму, а саме активніша взаємодія і взаємообмін в економічній, політичній, духовній підсистемах суспільства з освітою, намагання цих підсистем здійснювати суттєвий вплив на освітню галузь, диктувати їй умови існування і

розвитку з позиції сильнішого гравця, що має «на руках» фінансові можливості. Не минули ці процеси й українську освіту.

Зараз необхідно поставити питання до уточнення (чи формування?) освітньої політики в Україні: що система освіти може запропонувати сьогодні в обмін іншим системам? Які знання? Це стосується як внутрішньої складової освітньої політики, так і її зовнішнього розрізу. Якщо звернутися до цих питань у внутрішньому контексті, то вони зводяться до кількох рівнів: рівня МОН – яке повинно гарантувати на рівні держави для обміну певні освітні послуги, чи знання у вигляді освітніх програм, стандартів тощо, що пропонуються навчальними закладами і виступати у цьому ракурсі своєрідною інформаційною базою. Кому ці послуги повинні надаватися – окремій особистості, чи організації, чи певним соціальним групам? Якщо говорити про рівень області чи району, то тут також постає проблема ретрансляції вказівок МОН щодо цього питання. Якщо звернутися до окремого навчального закладу, то тут питання стоїть про ту ж саму ретрансляцію вказівок МОН щодо стандартів і надання послуг також існує, оскільки саме навчальний заклад пропонує певні освітні послуги, що не суперечать законодавству у цій сфері, забезпечуючи тим самим собі конкурентні переваги на освітянському ринку. На рівні навчального закладу є більший відклик з боку споживачів освітніх послуг, їхніх потреб та побажань, що викликає необхідність і дає можливість навчальним закладам швидше реагувати на запити суспільства щодо освіти й змін у ній. Це виявляється в наданні додаткових платних освітніх послуг, у відкритті нових спеціальностей в ВНЗ чи ПТНЗ, які можливо не завжди відповідають профілю навчального закладу, що їх ліцензує, але у цьому є потреба і запит суспільства. Саме у цьому відношенні МОН діє, керуючись нормативними документами, які, власне, не завжди відповідають реальному стану речей.

Необхідно не забувати про те, що освіта є невіддільною від науки. І знання, отримані наукою, стають саме тим засобом обміну, який і пропонує система освіти.

Для того, щоб освітня політика була виваженою, держаним органам влади, що опікуються освітою й наукою, необхідно відповісти на питання: що повинно лежати в основі системи освіти і в освітній політиці? На Заході відповідь на це питання більш-менш отримали. Узагальнюючи, можна звести формулювання освітньої політики західних країн у двох напрямках: 1) формування успішної людини, професіонала, фахівця своєї справи, який є практиком і, відповідно, освіта пропонує послуги із навчання і формування такої особистості, яка може добитися всього у житті («американська мрія»). Механізми такого формування та надання послуг включають не тільки систему освіти, але і культуру (можемо говорити про «вестернізацію» тощо); 2) формування науковця, який орієнтований на отримання нових знань, відкриття в науках, винаходах, програмному забезпеченні тощо, який може принести практичну користь суспільству. Розвиток сучасної науки поглиблює наукову спеціалізацію, що триває вже більше ста років, і далі підтримує тенденцію на узагальнення отриманих спеціалі-

зованих знань у різних галузях науки в одну, нову науку і її розвиток (можемо говорити про розвиток соціобіології, психозоології тощо).

В умовах глобалізації наука все тісніше переплітається з освітою, обмінюючись між собою і вже раніше отриманими, і новими знаннями, що з'являються в результаті наукових досліджень. До цього тандему все тісніше залучається економічна складова, а саме споживачі послуг, зокрема, бізнес. Якщо у середні віки знання могли отримувати лише представники привілейованих класів (феодалі, знать), то з поступом суспільства і потребами, що виникли з розвитком економіки, знання починають отримувати й представники буржуазії (юристи, нотаріуси тощо), які вже надають свої послуги бізнесу для ведення справ. У XX столітті ситуація кардинально змінюється, і ми вже говоримо не просто про підготовку відповідних фахівців, які можуть надавати свої знання для обміну, а говорити про значну зацікавленість бізнесу в управлінні процесом надання знань, зокрема у вкладанні коштів у навчання окремих людей, надання стипендій обдарованим учням і студентам, які в обмін на отримання освіти «відпрацьовують» бізнесу вкладені кошти, або ж можемо говорити про «полювання за головами», коли великі компанії шукають і переманюють студентів на роботу за більшу винагороду тощо.

Українська освіта сьогодні ще не розпрощалася з радянським минулим, хоча і намагається «влитися» в світовий, і, в першу чергу, європейський освітній простір. Проте всі намагання гальмуються все тими ж питаннями, на які українське суспільство хоче отримати відповідь від інституту освіти: якою є кінцева мета освіти? Чи просто надання освітніх послуг (включаючи освіту протягом всього життя), чи все ж таки формування у суспільстві образу успішної людини, яка має відповідну освіту, отримує відповідну оплату за ті послуги, що вона надає своєму роботодавцеві і освіта тут виступає тією системою, що пропонує саме знання як засоби обміну, що сприяють формуванню такої особистості. У такому випадку МОН повинне мати відповідну стратегію розвитку освіти (освітньої системи), формувати відповідну освітню політику, а також механізм забезпечення цієї стратегії розвитку. Фактично МОН повинне управляти знаннями, які система освіти з її різними рівнями і навчальними закладами, пропонує суспільству. А це вже є переходом до економіки знань, де економічні інтереси поєднані з освітянськими.

Залучення до цього процесу культурної сфери з її способами поширення образу успішної людини через кіно, ЗМІ тощо буде сприяти підняттю іміджу освіти як системи, яка пропонує «українську мрію» за аналогією з американською. Якщо буде чітко сформована кінцева мета освіти, то, відповідно, можна буде врегулювати і нормативно-правову базу забезпечення освітньої політики української держави, яка б чітко поєднувала повноваження різних освітніх установ і органів влади, що стосуються освіти. У цьому контексті більше повноважень могли б отримати навчальні заклади, особливо професійно-технічні та вищі, які вже готуються саме фахівців, необхідних для бізнесу та економічної системи загалом. І якщо вже говорити про управління економі-

кою знань, то саме професійно-технічним та вищим навчальним закладам повинна бути відведена ключова роль у формуванні переліку спеціальностей і спеціалізацій, які могли б існувати в українській освіті. Це також вимагає формування більш чіткого механізму ліцензування спеціальностей у закладах освіти із врахуванням можливих варіантів, оскільки такі варіанти формуються з урахуванням потреб регіону, бізнесу, наукових досліджень тощо.

Іншим напрямом соціального метаболізму в сучасній системі освіти стала академічна мобільність студентів, що гарантується і забезпечується на рівні міжнародних угод про співпрацю в освітній галузі як на рівні відповідних міністерств, так і на рівні окремих міжнародних освітніх програм, в яких беруть активну участь українські навчальні заклади, чи на рівні власних закладів освіти, в першу чергу, вищих, які власними силами укладають міжвузівські угоди про співпрацю з європейськими та американськими освітніми установами, грантодавцями, що надають гранти на навчання і стажування, громадськими організаціями тощо. Як зазначалося вище, обмін у цих напрямках і є традиційним поглядом на соціальний метаболізм в освіті. Особливо після прийняття Закону України «Про вищу освіту» у 2014 році академічна мобільність студентів, викладачів, науковців активізувалася, чому сприяє значна кількість програм європейських університетів, що надають можливість українській молоді здобувати освіту за кордоном. Такі бакалаврські та магістерські програми, з одного боку, сприяють включенню української освіти у європейський освітній простір, пропонують українському студенту європейську освіту, але, з іншого боку, такі програми заважають і гальмують розвиток вищої освіти в Україні, переманюючи з українських вишів студентів.

Серед науковців і громадськості сьогодні точаться дискусії щодо такої ситуації, що викликає велике занепокоєння споживачів освітніх послуг, їхніх «продавців», політиків, громадських діячів та ін., пов'язані з нагнітанням ситуації у бік її прогнозованого погіршення, що поглиблюється: імплементацією закону «Про вищу освіту» у функціонування вищих навчальних закладів, змінами фінансування вишів, формуванням державного замовлення, застарілою матеріально-технічною базою багатьох ВНЗ, що не можуть конкурувати за студентів з європейськими університетами, які пропонують освітні програми, що за фінансовими показниками є у сумі дешевшими і вигіднішими, ніж в Україні. Крім того, студент отримує диплом європейського зразка, що автоматично підвищує його шанси знайти після закінчення навчання престижну роботу, отримувати пристойну зарплату і мати відповідний соціальний статус. Поряд із запрошенням на навчання, існує й інша форма обміну — стажування, які є можливими і для студентів, і для викладачів, і для науковців. Така форма обміну також гарантує отримання у перспективі престижної роботи тощо, але вона одночасно є і «міною сповільненої дії» для системи освіти України. Якщо навчання за кордоном — це явна форма обміну, за якої людина прогнозовано може не повернутися в Україну, то стажування за кордоном — це, на нашу думку, саме прихована форма обміну,

за якої чітко не можливо спрогнозувати повернення фахівця в Україну. Особливо це стосується науковців, які сьогодні потрапили у рамки виконання нового положення про присвоєння вчених звань доцента і професора, що передбачає знання англійської мови і стажування за кордоном. Активне обговорення цих вимог серед науковців як на робочих місцях, так і соціальних мережах, ЗМІ та інших інформаційних джерелах, формує громадську думку про те, що, оскільки вищі навчальні заклади не будуть фінансувати таких вимог і це перш за все треба самим науковцям, то останні і мають самі вкласти значну суму грошей у виконання цих вимог і, відповідно, серед них постає питання: а чи треба повертатися назад в Україну, якщо за півроку стажування можна знайти собі місце роботи і за кордоном? Вирішення цього питання поки залишається відкритим.

Висновок

Отже, ми окреслили основні напрями соціального метаболізму в освіті, що пов'язані з формуванням нового світогляду і суспільної ідеології у контексті перетворення знання із суспільного блага на капітал, який стає предметом торгівлі, який можна продати і отримати з цього зиск. Тому освіта, що до середини ХХ століття формувала у суспільстві особистість, яка відповідає певним запитам конкретного суспільства, перетворюється тепер на соціальний інститут, що формує особистість із новими цінніс-

ми орієнтирами – споживача освітніх послуг, який в обмін на отримані знання і їхню оплату при навчанні може продати вже їх у якості своїх професійних умінь, навичок, компетенцій тощо за вищу ціну роботодавцеві і отримати завдяки цьому престижну роботу, владу, певний соціальний статус тощо. Фактично комерціалізація освіти, перетворення її на ринковий механізм у світі, що глобалізується, дає можливість констатувати про посилення обмінних процесів між різними підсистемами суспільства і освітою, а також про актуалізацію й активізацію обмінних процесів у європейському та світовому освітньому просторі.

Означені висновки є проміжними і спонукають до подальшого дослідження соціального метаболізму в освіті, зокрема у європейському та світовому освітньому просторі, визначенні та обґрунтуванні механізмів соціального метаболізму в освіті тощо.

Список літератури

1. Суловська Т.Є. Економічний механізм інтернаціоналізації університетської діяльності / Т.Є. Суловська // Стратегія економічного розвитку України. – 2008. – Вип. 22-23. – С. 158-164.
2. Самойленко Н.Б. Роль міжнародних освітніх програм в Україні у забезпеченні якості підготовки фахівців із вищою гуманітарною освітою / Н.Б. Самойленко // Наукові праці. – 2012. – Випуск 146. Том 158. – С. 21-27 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://lib.chdu.edu.ua/pdf/naukpraci/pedagogika/2012/199-187-4.pdf>

Н.В. Крохмаль

СПЕЦИФИКА СОЦИАЛЬНОГО МЕТАБОЛИЗМА В ОБРАЗОВАНИИ В УСЛОВИЯХ ГЛОБАЛИЗАЦИИ

Статья посвящена анализу специфики межсистемного обмена образования как социального института и социальной системы с другими системами общества. Рассмотрено социальный метаболизм образования с наукой и экономикой в условиях глобализации, исследовано управление знаниями как результат и конечная цель обмена в современном обществе.

Ключевые слова: межсистемных обмен, социальный метаболизм в образовании, экономика знаний, управление знаниями.

N. Krokhamal

THE SPECIFICITY OF SOCIAL METABOLISM OF EDUCATION IN THE CONTEXT OF GLOBALIZATION

The article analyzes the specifics of intersystem exchange of education as a social institution and a social system with other systems of society. It considers social metabolism of education with science and economy of the globalized world, knowledge management is viewed as a result and the ultimate goal of exchange in the modern society.

Keywords: intersystem exchange, social metabolism in education, knowledge economy, knowledge management.

УДК 130.2:323.28:316.324.8 (045)

Т.В. Мерщій

КУЛЬТУР-ФІЛОСОФСЬКИЙ АНАЛІЗ ФЕНОМЕНУ ТЕРОРИЗМУ В ІНФОРМАЦІЙНОМУ СУСПІЛЬСТВІ

Національний авіаційний університет

Анотація. У статті здійснено аналіз феномену тероризму та виявлено його характерні форми, домінуючі на сучасному етапі розвитку інформаційного суспільства.

Ключові слова: культура, тероризм, форми тероризму, інформаційне суспільство.

Вступ

Проблема феномену тероризму є досить актуальною в сучасних філософському і культур-філософському дослідженнях. Необхідність розробки цієї проблематики зумовлена станом сучасного суспільства, адже процеси інформатизації суспільства, кризові тенденції у світовій та національних

культурах, наростаюча економічна нестабільність і інші соціальні та політичні чинники активізували дії терористичних угруповань. За формами свого прояву тероризм завжди був багатоліким і багатоманітним, але його різноманіття ще ніколи не було настільки багатогранним, як в умовах інформаційного суспільства. Саме ситуація його поширення змушує